

TARİH-İDEOLOJİ-KURMACA BAĞLAMINDA ŞEYH BEDREDDİN

Tuncay BOLAT

Sorumlu Yazar/Corresponding
Author:

Arş. Gör. Dr., Çanakkale Onsekiz
Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü, Çanakkale, Türkiye.

ORCID: 0000-0002-4538-8139

E-mail: tuncaybolat@comu.edu.tr

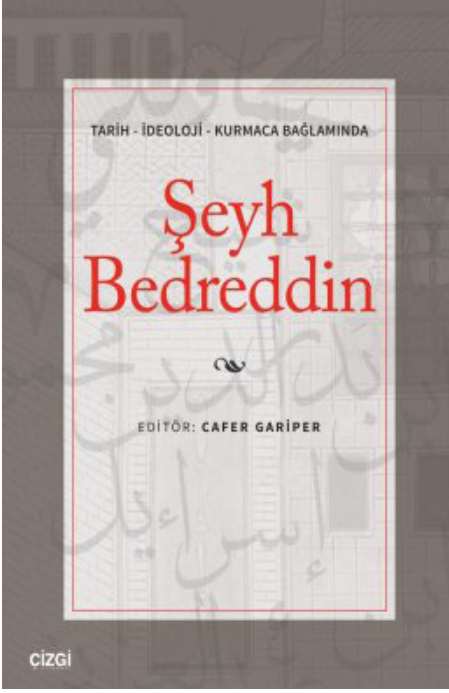
Geliş Tarihi/Submitted: 03.11.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 22.11.2021

Tanıtımı Yapılan Kitap:
Gariper, Cafer (Ed.) (2021). *Tarih-
İdeoloji-Kurmaca Bağlamında Şeyh
Bedreddin*. Konya: Çizgi.
ISBN: 978-605-196-668-7

Tarih ve edebiyat arasındaki ilişki her zaman karmaşık bir yapı arz etmiştir. Aristo, *Poetika*'da tarihle kurmacanın sınırlarını belirlemek adına "[t]arihçi daha çok gerçekten olanı, ozansa olabilir olanı anlatır" (Aristoteles, 1993: 31) demiştir. Fakat dilbilim, postyapısalcılık ve yenitarihçilik gibi disiplinlerden/düşünme biçimlerinden fazlasıyla etkilenmiş olan günümüz okuyucusu için bu ayırım oldukça yetersiz kalmaktadır. Zira bugün itibar edilen bir görüşe göre tarih "tamı tamına kütüphane ve kitapçı raflarında"dır (Jenkins, 1997: 17). Yani gerçeği arayan tarih yazıcısının ulaşacağı yegane yer, başkaları tarafından üretilmiş metinler olacaktır. Hâliyle her metin, belli oranda eksik, taraflı ve yanlış okumaya elverişli olacağından Aristo'nun tarihçinin gerçeği anlattığı iddiasını mutlak bir hakikatten ziyade bir niyet olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Tarihsel birimin büyük çoğunluğunun iktidar sahiplerinin etkisi altında ortaya koyulduğu düşünüldüğünde ise tarih ve gerçekliği birbirine eşitlemek daha da güçleşir. Tarihin içinde büyük boşluklar bulunması onu, kurmacanın içinde varlık gösterebileceği verimli bir zemine dönüştürür. Kurmaca yazarı, tarih yazıcısının gerçeği olduğu gibi aktarma iddiasını da taşımadığı için, tarihin boşluklarında çok daha rahat hareket edebilmektedir.

15. yüzyılın önemli bir fıkıh âlimi ve mutasavvıfı olarak tarihe geçmiş bir kişilik olan Şeyh Bedreddin, ilginç hayatı, görüşleri ve adının karıştığı isyan hareketi bağlamında ilahiyatçıların ve tarihçilerin dikkatini çekmiş bir figürdür. Şeyh Bedreddin adının asıl varlık göster-

diği alan ise edebiyattır. Bunda Şeyh Bedreddin'e dair tarihî bilginin yorumlara imkân tanıyan bilinmezlikler içermesinin yadsınamaz bir etkisi vardır. İktidarın bakış açısını yansıtan geleneksel tarih kitaplarında yoldan çıkmış bir asi olarak resmedilen Şeyh Bedreddin, 1920'lerin başından itibaren tekrar ilgi görmeye başlar. Franz Babinger'in 1921-1923 yılları arasında *Dergâh*'ta çıkan yazı dizisi ve Mehmet Şerafettin'in 1924'te yayımladığı *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin* adlı inceleme kitabı, onu yeniden entelektüel dünyanın ilgisine sunar. Şeyh Bedreddin eksenli araştırmalar,

günümüze dek genişleyip çeşitlenerek devam etmiştir. Bununla birlikte Şeyh Bedreddin'i Türk okuruna asıl tanıtan tarihçiler değil; bir şair olan Nâzım Hikmet'tir. "O, Mehmet Şerafettin'in araştırmasından hareketle Şeyh Bedreddin'i önce 1929'da Kablettarih şiiirinde, daha sonra da 1936'da *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı*'nda konu edinir" (2021: 23). Şairin kendi dünya görüşünün renkleriyle yeniden biçimlendirdiği Şeyh Bedreddin portresi, edebiyat dünyasında adeta göle atılan bir taş etkisi yaratmıştır. Bu ilk eserin yarattığı hareketliliğin ardından Şeyh Bedreddin imgesi, modern Türk edebiyatında farklı dünya ve sanat görüşündeki pek çok sanatçının eserine yansımıştır. Cafer Gariper editörlüğünde hazırlanan *Tarih-İdeoloji-Kurmaca Bağlamında Şeyh Bedreddin* kitabı, edebiyata yansıyan Şeyh Bedreddin imgesini farklı metinlerden hareketle çözümleyen kolektif bir çalışma olarak sosyal bilimler alanındaki önemli bir boşluğu dolduruyor.

Kitaba katkı sunan araştırmacılar Cafer Gariper, Yakup Kalın, Kağan Gariper, Savaş Kayan, Yasemin Bayraktar, Ebru Vural Arslan, Duygu Gül Bilir, Pınar Dağ Gümüş ve E. Candan İri olmak üzere toplam dokuz kişidir. Çalışmada editörün kaleme aldığı "Söz Başı" kısmı dışın-

da on dört yazı bulunmaktadır. Bazıları daha önce farklı mecralarda yayımlanmış olan ve belli bir bütünlük içinde bir araya getirilen bu yazıların ortak amacını kitabın editörü şöyle ifade ediyor: "Bu kitapta toplanan yazılar, Şeyh Bedreddin'i bütün yönleriyle aydınlatmak, geniş ve kapsayıcı bir Şeyh Bedreddin portresi çizmek iddiasını taşımaz. Şeyh Bedreddin'i tarih yazıcılarının verilerinden hareketle okuyuculara sunmayı; öne çıkan kimi edebiyat eserlerinden hareketle felsefi ve ideolojik çözümler yapmayı, inceleme konusu olarak seçilen şiirlerin, romanların ve tiyatro eserlerinin dünyasında Şeyh Bedreddin imgesinin izini sürmeyi hedeflemektedir" (2021: 7-8).

Cafer Gariper imzasını taşıyan "Araştırmaların ve Edebiyatın Odağında Şeyh Bedreddin ve Başkaldırı" adlı ilk yazıda, Şeyh Bedreddin'in Osmanlı'dan günümüze tarih kitaplarındaki ve kurmaca metinlerdeki görünümü hakkında genel bir bilgi verilmektedir. Aynı yazıda Şeyh Bedreddin'e nasıl ideolojik bir kimlik kazandırıldığına ve onun modern edebiyattaki farklı görünümüne kısaca temas edilir. Şeyh Bedreddin'le ilgi derli toplu bir değerlendirme sunan ve okuru kitabın devamı için hazırlama işlevi gören yazının ardından gelen beş yazı, şiir incelemesi; altı yazı, roman incelemesi ve iki yazı da tiyatro incelemesidir.

Söz konusu incelemelerde tek bir teori veya bakış açısı ile hareket edildiği söylenemez. Her bir yazı için ele alınan metnin talepleri ve incelemecinin bakış açısı bağlamında farklı yöntemlerin öne çıktığı görülür. Fakat yine de genel bir değerlendirme yapabiliriz. Edebiyat metinlerinde Şeyh Bedreddin'e ağırlıklı olarak sosyalizmin erken ve yerli bir öncüsü misyonu yüklendiği görülür. Bunun bir sonucu olarak, incelemelerde toplumcu gerçekçiliğin kavramlarından yoğun biçimde istifade edildiği göze çarpmaktadır. İncelemeye konu olan metinlerde tarihsel bir kişiliğin ideolojik veya estetik gereksinimlerle dönüştürülmesi söz konusu olduğundan araştırmacıların yer yer tarih ve kurmaca arasındaki mesafeyi bir sorunsal olarak ele alan yenitarihselciliğin bakış açısından istifade ettikleri de görülmektedir. Kitap boyunca yoğun olarak başvuru olan diğer çözümlenme yönteminin ise metinlerarasılık olduğu söylenebilir. Metinlerarasılık yoluyla hem incelenen sanat eserinin/sanatçının kaynakları irdelenmekte hem de Şeyh Bedreddin imgesinin metinler arasındaki dönüşümü gözler önüne serilmektedir.

Kitapta incelenen eserler, öncelikle türlerine; sonrasında ise ya-

yımlanma tarihine göre sıralanmıştır. Türler arasında öncelik şiire verilmiştir. Kitapta yer alan beş şiir incelemesinden dördü doğrudan, biri ise metinlerarasılık bağlamında dolaylı olarak Nâzım Hikmet'in *Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı* ile ilgilidir. Söz konusu metne kitapta bu denli geniş bir yer ayrılmış olması anlamlıdır. Zira, edebiyatın farklı türlerinden popüler kültüre kadar uzanan yerleşik Şeyh Bedreddin algısının temelinde Nâzım Hikmet'in bu destansı şiiri bulunmaktadır.

Cafer Gariper, "Nâzım Hikmet'in *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı* ve Metinlerarasılık Bağlamında Okuma Yöntemi Üzerine" adlı yazısında, mevcut tarihsel bilgi ile Nâzım'ın çizdiği Şeyh Bedreddin imgesini kıyaslar. Bu kıyaslama, şairin tarihsel bilgiyi kendi ideolojik bakışı ile nasıl dönüştürdüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Araştırmacı daha sonra Nâzım'ın bu öncü metnine yöneltilen farklı bakışları ele alır. Gariper, metnin ortaya koyduğu tarihsel tasarımı olduğu gibi kabullenme eğilimini de metnin ideolojik bagajını görmezden gelen estetik odaklı bir okumayı da eksik bulur ve metnin edebî yönünü ihmal etmeyen, estetiği ve ideolojiyi aynı anda göz önünde tutan bir okuma önerir.

Yakup Kalın'ın "Şairin Eposundan Filozofun Logosuna Şeyh Bedreddin İmgesi" adlı yazısı Şeyh Bedreddin'in tarihsel kişiliğine ve eserlerine de atıfta bulunan felsefi bir değerlendirmedir. Kalın'ın Platon'dan Spinoza'ya uzanan felsefi okumasında, modern bir destancı olarak toplumu/gerçekliği biçimlendirme gücüne sahip olan Nâzım Hikmet ve eseri *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı* merkezî konumdadır.

Nâzım Hikmet'in söz konusu eseri ile ilgili iki ayrı inceleme kaleme alan Kağan Gariper, "Epik Destan Geleneği ve *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı*" adlı yazısında Nâzım Hikmet'in yapay destan örneği olarak düşünülebilecek olan eserini doğal destanlarla karşılaştırır. *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı*'nın geleneksel destanlarla benzeşen ve ayrışan yönlerini ortaya koyan araştırmacı, şairin söz konusu destanı ortaya koyarken takındığı ideolojik kodlamayı irdelemeyi de ihmal etmez. Aynı araştırmacının diğer incelemesi olan "Düşsel Yolculukta Kesişen Yollar *İlahi Komedy* ve *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı*" da yine karşılaştırmalı bir okuma örneğidir. Nâzım

Hikmet'in farklı eserlerinde göze çarpan metinlerarasılıklara ve şairin *İlahi Komedyâ* hakkındaki görüşlerine yer vererek iki metin arasında kuracağı bağın temelsiz olmadığını gösteren araştırmacı, iki metin arasındaki yapı, tema ve söylem koşutluklarını ortaya koyarak şu sonuca varır: "Nâzım Hikmet, *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı*'nda *İlahi Komedyâ*'nın kurgusal kalıbını dönüştürerek farklı bir bağlamda yeniden yazar" (2021: 96). Bu tespitler, Nâzım'ın çok sesli ve metinsel derinliğe sahip eserler üreten bir şair olduğunu göstermesinin yanında Şeyh Bedreddin gibi tarihî bir şahsiyetin kurmaca düzleme taşınırken ne kadar farklı metinlerin atmosferi ile çevrelendiğini göstermesi bakımından da ilginçtir.

Cafer Gariper imzasını taşıyan "Hilmi Yavuz'un *Bedreddin Üzerine Şiirler*'i ve Metinlerarasılık Düzlemi" adlı yazıda Nâzım Hikmet'in adı geçen eseri, "model" metin olarak değerlendirilir. Gariper, Hilmi Yavuz'un metnini Nâzım Hikmet'in eseri ve konuyla ilgi tarihî kaynaklar ekseninde değerlendirir. Şeyh Bedreddin'in yaşadığı dönemin tarihsel koşullarını ve dilini yoğun olarak irdeleyen Hilmi Yavuz, Nâzım Hikmet'in *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı* şiirini kendisine model metin yapmıştır. Gariper'in tespitlerine göre iki metin arasında ideolojik ve tematik bir ortaklık söz konusu olsa da Nâzım Hikmet'in kendi şiir çizgisiyle uyumlu biçimde daha destansı, coşkulu ve öyküleyici; Hilmi Yavuz'un ise daha çağrışıma açık, hüznü ve şiirsel olma gayreti içinde olduğu görülür.

Kitapta yer alan altı roman incelemesinin ilki Savaş Kayan'ın "*Azap Ortakları* Romanında Tarihî Bir Kişilik ve Kurmaca Bir Kahraman Olarak Şeyh Bedreddin" adlı yazısıdır. Erol Toy, *Azap Ortakları*'nda Şeyh Bedreddin ve takipçilerini Marksist bir çerçeveye oturtarak ele almıştır. Araştırmacı, romanın ideolojik kodlarını eleştirel bir bakışla deşifre etmiştir.

Cafer Gariper ve Yasemin Bayraktar'ın birlikte kaleme aldıkları "Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun *Darağacı* Romanında Şeyh Bedreddin İmgesinin Dönüşümü" adlı yazıda, romanın dünyası içinde çizilen farklı Şeyh Bedreddin imgesi öne çıkan yönleri ile analiz edilmiştir. *Darağacı*, başta Nâzım Hikmet olmak üzere solun kendi değerleriyle donatarak kurmacalaştırdığı Bedreddin imgesine Türk-İslamcı bir cevap özelliği taşımaktadır. Başkaca tespitlerde de bulunan inceleme,

bilhassa Şeyh Bedreddin bağlamında farklı bir ideolojinin bakış açısını irdelemesi bakımından dikkat çekmektedir.

Ebru Vural Arslan'ın "Ben De Halimce Bedreddinem Romanında Sosyalist-Mesihanik İsyen Hareketi ve Alternatif Tarih Yaratımı" adlı yazısı, Nâzım Hikmet üzerine yaptığı çalışmalarıyla tanınan Rus Türkolog Radi Fiş'in sosyalist-mesihanik ekseninde çizdiği Bedreddin imgesini irdeler. Büyük oranda Nâzım Hikmet'in etkisi altında olan Fiş, Şeyh Bedreddin'i sosyalizmin ayak sesleri olarak düşünölebilecek bir halk ayaklanmasının lideri olarak resmeder. Araştırmacı, isyan hareketi içindeki kadınların ise sosyalist-feminist söylem dairesinde ele alındığına da dikkat çekerek metnin bütününe yayılmış olan alternatif tarih yaratma çabasını ortaya koyar.

Duygu Gül Bilir'in "Durali Yılmaz'ın Şeyh Bedrettin İsyancı Bir Sufinin Darağacı Yolculuğu Romanı Üzerinde Bir İnceleme" adlı yazısı, söz konusu romanda yaratılan özgün Şeyh Bedreddin imgesini irdeler. Araştırmacının tespit ettiği üzere, edebiyata daha ideolojik kodlamalarla aktarılan Şeyh Bedreddin, burada ilmin somutluğu ile felsefe ve tasavvufun soyut dünyası arasında bocalayan, daha çok kendi iç dünyasıyla mücadele hâlindeki bir sufi olarak resmedilmiştir.

Yasemin Bayraktar'ın "Şeyh, Kadın ve İsyen: Yılmaz Karakoyunlu'nun Serçe Kuşun Sonbaharı Romanında Şeyh Bedreddin İsyanının Tetikleyicisi Olarak Kadınlar ve Aşkın Diyalektiği" adlı incelemesi de Şeyh Bedreddin imgesinin kazandığı farklı bir görünümü irdelemektedir. Bayraktar'ın tespit ettiği üzere Şeyh Bedreddin ilk kez bu romanda "erkek" ve "âşik" kimlikleri ile öne çıkarılmıştır. Bedreddin, bu romanda şeyh, fakih veya bir ideolojinin temsilcisi olarak değil, iç çatışmaları ve zayıflıkları içinde sıradan bir insan olarak belirir. Metindeki cinsel estetizm ve mitolojik göndermeler dikkatle analiz edilirken Bedreddin'i ve tarihi biçimlendiren asıl güç olarak "kadın"ın öne çıkarılışı da incelemenin odak noktalarından birini oluşturur.

Pınar Dağ Gümüş "Tarihin Ereksel Yorumu: Vehbi Bardakçı'nın Şeyh Bedreddin Destanı Romanında İdeolojiden Yansıyan Kimlik(ler) ve Söylemler" adlı incelemesiyle, Şeyh Bedreddin'i Marksist bağlamda güdümlü edebiyat ürünü olarak sunan bir metnin analizini yapar. Araştırmacı, bir yandan metnin toplumcu gerçekçi söyleminin ne şekilde

inşa edildiğine odaklanırken öte yandan bu insanın alternatif tarih bilinci oluşturmaya nasıl aracı kılındığını gözler önüne serer.

Kitabın tiyatro metinlerine odaklanan son iki yazısı E. Candan İri imzasını taşır. Araştırmacının ilk yazısı "Orhan Asena'nın Oyununda İdealleştirilmiş Bir Kahraman: *Simavnalı Şeyh Bedreddin* ve Onun Mistik Sosyalizmi" adını taşır. İncelemede Orhan Asena'nın tarih ve kurmaca hakkındaki görüşlerinden de istifade edilerek bir çözümleme yapılır. Buna göre tiyatro metninin Şeyh Bedreddin'ini tarihin ölçüleri içinde değerlendirmek yanlıştır. Öte yandan gerçek hayattaki Şeyh Bedreddin'in tarihi koşullarını tamamen görmezden gelerek ona materyalist bir gömlek giydirmek de abestir. Bu bağlamda Candan İri, toplumcu gerçekçi çizgiden gelen Asena'nın Şeyh Bedreddin'i "mistik sosyalist" olarak resmettiği çıkarımında bulunur. "Sonu Hümanizme Varan Bir Yolculuğun Destansı İfadesi: *Hikâye-i Mahmud Bedreddin*" ise toplumcu gerçekçi çizgiden gelen başka bir tiyatro insanı olan Mehmet Akan tarafından evrensel sömürü düzeni temasının geleneğin ve tarihin imkânlarından yararlanılarak nasıl ortaya konulduğunu analiz eder. Eseri salt metin olarak değil; sahnelenmiş biçimini de göz önünde tutarak değerlendiren araştırmacı, oyunda beliren diyalektik tutumun, yer yer kendini gösteren toplumsal eşitlik vurgusunun ve metnin nihai hedefi olan hümanizmin mahiyetini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak *Tarih-İdeoloji-Kurmaca Bağlamında Şeyh Bedreddin* kitabı, farklı türlerdeki edebî metinlere yansımış Şeyh Bedreddin imgelerinin çözümlemelerini içermektedir. Çalışmanın ana eksenini edebiyat olmakla beraber ele alınan konunun mahiyeti itibarıyla kitabın tarih, felsefe, ilahiyat başta olmak üzere farklı sosyal bilim disiplinlerinin alanlarına doğru genişlediği görülmektedir. Günümüz insanının zihnindeki yaygın Şeyh Bedreddin imgesinin büyük oranda edebî metinler aracılığıyla inşa edildiği düşünülürse, kısaca tanıtmaya çalıştığımız kolektif kitabın salt edebiyat araştırmacıları için değil Şeyh Bedreddin, Börklüce Musatafa, Torlak Kemal, Fetret Devri, Osmanlı'daki isyan hareketleri, Türk solunun köken arayışları gibi kişi ve konulara ilgi duyan tüm okur ve araştırmacılar için önemli bir kaynak eser olduğunu söyleyebiliriz.

Kaynakça

Aristoteles (1993). *Poetika*. İsmail Tunalı (Çev.). İstanbul: Remzi.

Gariper, Cafer (ed.) (2021). *Tarih-İdeoloji-Kurmaca Bağlamında Şeyh Bedreddin*. Konya: Çizgi.

Jenkins, Keith (1997). *Tarihi Yeniden Düşünmek*. Bahadır Sina Şener (Çev.). Ankara: Dost.

Kalın, Yakup (2021). "Şairin Eposundan Filozofun Logosuna Şeyh Bedreddin İmgesi", *Tarih-İdeoloji-Kurmaca Bağlamında Şeyh Bedreddin*. Cafer Gariper (Ed.), Konya: Çizgi.